

זהות ומעמד: עתיד השמאל הציוני

:: אורי יזהר

האלקטוראלי של מה שאני מכנה "האסטרטגיה של העובד הסוציאלי" – אותה אימצו מחוקקים חברתיים חשובים כתמר גוז'נסקי, יאיר צבן ורן כהן – לא די בכך. מדוע? זיקה פוליטית – השתייכות, אהדה ותמיכה למפלגה ואף פעולה במסגרתה – נקבעת בראש ובראשונה על פי הזהות הדומיננטית של האדם. זהות זו היא תלוית תרבות ואינה נקבעת באופן ישיר ודטרמיניסטי על-ידי הסיטואציה המעמדית של האדם. במונחים של מדעי החברה ניתן לומר כי המצב המעמדי האובייקטיבי הוא המשתנה הבלתי תלוי והתודעה או ההכרה המעמדית היא המשתנה התלוי. הזהות היא, לפיכך, המשתנה המתווך, שקובע את צביונו של המשתנה הבלתי תלוי.

הניסיון ההיסטורי מראה לנו שהזהות הנקבעת על-ידי מוצא ושייכות תרבותית גוברת על הזהות המעמדית. פועלי כל הארצות מעולם לא התאחדו. למרות קיומו של אינטרנציונל סוציאליסטי חזק מסוף המאה ה-19 ואילך, לא נוצרה סולידריות פועלית בינלאומית. כאשר הגיעה שעת מבחן, ערב מלחמת העולם הראשונה, תמכו המפלגות הסוציאליסטיות בצרפת, גרמניה ואוסטריה ביציאה למלחמה. הפרולטריונים של הארצות האלה יצאו ברינה לטבח האחד בשני בשדות הקטל שהיו לחפירות מוות. המפלגות הסוציאליסטיות במערב ומרכז אירופה נוצרו במציאות קיומו של פרולטריון תעשייתי גדול והומוגני יחסית שהועסק במפעלים גדולים כעובדי צווארון כחול חסרי השכלה ומקבלי שכר נמוך. הפרולטריון מן הסוג הזה עדיין קיים, אבל הוא ירד בשיעורו באוכלוסייה, ל"טובת" עובדי הצווארון הלבן, וגם בתוכו קיים פיצול תעסוקתי שגורם לפיצול באינטרסים. בנוסף, המפלגות הללו נוצרו במדינות בעלות הומוגניות לאומית ואתנית. בארה"ב, למשל, הגיעו מרבית העובדים רק עד לשלב ה"טרייד-יוניוניסטי", ולא נוצרה מפלגה סוציאליסטית חזקה, בגלל שני גורמים עיקריים: ראשית, ההטרונגיות

בעקבות המפולת של השמאל הציוני בבחירות האחרונות אנו עדים כיום ליוזמות רבות ושונות לשיקומו. רוב היוזמות האלה, אם לא כולן, מתאפיינות באותן מכשלות שהפילו יוזמות פוליטיות קודמות: חיפזון, איסוף אישים שנחשבים לאטרקטיביים, חיבור מצע נכון וצודק והופעה בציבור. והכישלון מובטח. בנושא זה אין קיצורי דרך. דרושה תחילה הבנה לעומק של מצב השמאל והיכרות יסודית עם הקואורדינטות הנוכחיות של החברה הישראלית.

נקודת התורפה הקריטית של השמאל הציוני היא הבקע הפוליטי שקיים בינו לבין השכבות העממיות בציבור היהודי, מעמד העובדים והמעמד הבינוני הנמוך. רבים בקרב שכבות אלה מקבלים את עמדות השמאל – פתרון שתי מדינות לשני העמים, קיומה של מדינת רווחה ומעורבות הממשלה בכלכלה – אבל, כפי שהוכיחו שוב הבחירות האחרונות, מצביעים למפלגות הימין הלאומני והדת. למרות כל ניסיונותיו, השמאל הציוני אינו מבין את הפרדוקס הזה ואינו מצליח להתגבר עליו. התשובה המקובלת בחוגינו לכישלון היא אימוץ האג'נדה הסוציאל-דמוקרטית. ברם, כפי שמוכיח הכישלון

התשובה המקובלת בחוגינו לכישלון הוא אימוץ האג'נדה הסוציאל-דמוקרטית. ברם, כפי שמוכיח הכישלון האלקטוראלי של מחוקקים חברתיים חשובים כתמר גוז'נסקי, יאיר צבן ורן כהן – לא די בכך. מדוע?

אינם חדים וחלקים וישנן גם זהויות ביניים, ניתן להצביע על התחזקות מתמדת של הצד הימני של המפה האידיאולוגית והפוליטית, המודגמת היטב בתוצאות הבחירות האחרונות.

אחד הגורמים לכך הוא נטייתן המובנת של השכבות העממיות להגדיר את עצמן במונחים שיוכיים, של מוצא ואזור מגורים ("יהודי", "מזרחי", "צפוני"), יותר מאשר במונחים הישגיים של השכלה, מעמד תעסוקתי וגובה הכנסה. מי שמעמדו הסוציו-אקונומי נמוך מחפש באופן טבעי מסגרות השתייכות שאינן מצביעות ישירות על מעמדו, אלא מקנות לו יוקרה וכבוד. הזהות של הימין בישראל כוללת מספר מרכיבים: ראשית, לאומנות שמתבטאת ביחס שלילי ועוין לערבים באשר הם – פלסטינים, אזרחי ישראל ואף מדינות ערב. שנית, הגדרת השייכות לעם היהודי במונחים דתיים, תוך השתלטות וזחלת של האורתודוקסיה על המרחב הציבורי: התפשטות החינוך החרדי על חשבון הממלכתי, כפיית כשרות על בתי עסק בכוח החרם החרדי, הפרדה מגדרית בקווי "מהדרין", עיכוב פרויקטים בגלל מציאות קברים מפוקפקים, הכנסת מוטיבים דתיים לטקסים הממלכתיים בימי השואה והזיכרון ועוד. זה לא רק כוח. לכל אלה יש גם לגיטימציה לא מבוטלת. הישראלי המצוי מן השכבות העממיות מגדיר את זהותו במונחים דתיים גם כאשר אינו ממלא אחר תר"ג המצוות ככתבן וכלשונו. האורתודוקסיה נתפסת כמייצגת האותנטיות והשלמה של הזהות היהודית, גם כאשר אין נוהגים לפי הלכותיה. היא הסמן הימני, תרתי משמע, של הזהות היהודית, ולכך יש משמעות פוליטית ברורה. מעבר לכל אלה מצויה תודעת השואה כמרכיב מרכזי בזהות היהודית בישראל (וגם בתפוצות), שמביאה להתגברות ראיית עצמנו כקורבן נצחי שרשאי להשתמש בכמעט כל אמצעי כדי להכות באויבינו. ניצחון הימין, ובמיוחד הישגו של ליברמן בבחירות האחרונות, כמו גם התמיכה הגורפת במבצע "עופרת יצוקה" שהביא להרג אזרחים פלסטינים רבים, מלמדים על כך.

מול כל אלה, השמאל לא מצליח להתייצב עם תשובה הולמת. האמונה הרווחת בקרב השכבות העממיות היא שהשמאל החילוני רחוק מהיהדות ו"אוהב ערבים". בנוסף, במגזר החילוני-ליברלי הופיע בעשורים האחרונים גוון יאפיקוסמופוליטי של זהות ישראלית, שהמרחק התרבותי בינו לבין השכבות העממיות גדול מאד.

לכל אלו יש לצרף את המצב המתדרדר של המדינה, ואת התדרדרותן המתמשכת של מערכות מרכזיות – מערכת הרווחה, מערכת החינוך, ההשכלה הגבוהה, אכיפת החוק, המערכת הפוליטית,

הגזעית, הדתית והמוצאית של מעמד העובדים הפרידה בין חלקי הפרולטריון האמריקני, מאז המחצית השנייה של המאה ה-19 ובמידה רבה עד היום: הפרולטריון הלבן ראה עצמו עליון על השחור; הקתולים, הפרוטסטנטים והיהודים לא מצאו שפה משותפת; גלי ההגירה השונים שהביאו אנשים מארצות שונות דוברי שפות שונות ובעלי תרבויות שונות גם תקעו את אנשיהם ל"נישות" תעסוקתיות שונות. שנית, האתוס האינדיבידואליסטי האמריקני שלפיו כל מצחצח נעלים יכול להיות למיליונר אם רק יעבוד מספיק קשה. גורם זה תרם תרומה מכרעת למניעת היווצרות של מעמד פועלים אמריקני בעל הכרה מעמדית, למרות מאמצייהם של אי אינטלקטואלים סוציאליסטים.

בישראל של העשורים הראשונים התקיימה זהות ישראלית דומיננטית, זו של המעמד הבינוני הוותיק. מרכיביה היו השתייכות לדור המייסדים או לדור תש"ח ודור המדינה, זיקה לתרבות אירופה, חילוניות, ליברליזם, גבריות, שירות צבאי משמעותי בתפקידי פיקוד או בתפקידים מקצועיים יוקרתיים, כושר ביצוע וניהול, קשר בהווה או בעבר עם ההתיישבות העובדת, שירי א"י ושירים רוסיים ועוד כיוצא באלה. היו גם זהויות אחרות – כמו הדתית-לאומית, החרדית, המזרחית-מסורתית, האזרחית-בורגנית, אבל הן היו בשוליים, או שניסו להידמות לזהות הדומיננטית על ידי צירוף מרכיבים של מסגרת ההתייחסות שלה לזו שלהם, או שהסתגרו בתוך עצמן. הזהות הדומיננטית הזו ספגה מהלומה עזה במלחמת יום הכיפורים. לצידה החלו לצמוח ולהתחזק זהויות אחרות – הדתית-לאומית (עליית גוש אמונים); החרדית-אשכנזית (שהחלה לקבל לתוכה גם ידוענים כמו אורי זוהר); זהות חרדית מזרחית (עם הופעת ש"ס בשנות השמונים); והזהות הרוסית בשנות התשעים. גם ערביי ישראל השתנו, עם הופעת "הדור הזקוף" והמפלגות הלאומיות, והעלמותם של ה"נכבדים".

התהליכים והתופעות האלו עיצבו את החברה הישראלית כפדרציה של מגזרים סוציו-תרבותיים, כאשר לכל אחד מהמגזרים העיקריים יש מפלגה או מפלגות שעבורן הוא מצביע. בניגוד לעבר, אין כיום מגזר שמהווה רוב מניין ובניין, מגזר דומיננטי. המאבקים על משאבי המדינה אינם נערכים תחת כותרת מעמדית אלא מגייסים יסודות שיוכיים כדי לתת לגיטימציה למאבק. אחת התוצאות של ריבוי המגזרים היא הפיצול הפוליטי הרב, שמחייב קואליציות ממשלתיות מורכבות שאינן יציבות או שאינן אפקטיביות. אף שקווי החלוקה המגזרית

המאבקים על משאבי
המדינה אינם נערכים תחת
כותרת מעמדית אלא
מגייסים יסודות שיוכיים כדי
לתת לגיטימציה למאבק.

מי שמעמדו הסוציו-אקונומי
נמוך מחפש באופן טבעי
מסגרות השתייכות שאינן
מצביעות ישירות על מעמדו,
אלא מקנות לו יוקרה וכבוד.

האמונה הרווחת בקרב
השכבות העממיות היא
שהשמאל החילוני רחוק
מהיהדות ו"אוהב ערבים".

מושג הממלכתיות כחלק מרכזי של המערכת הלגיטימציונית הדרושה. ממלכתיות כסיסמה מגייסת לנטילת אחריות וכיצירת דה-לגיטימציה של מי שאינם תורמים.

עניין זה מחייב חזרה לסולידריות ולמידה משמעותית של קולקטיביזם ברמת המאקרו, במקום לאינדיבידואליזם השולט כיום, ואשר במקרים רבים הופך לנרקסיזם. החברה הישראלית זרקה לאשפתות את הקולקטיביזם הציוני-סוציאליסטי, אבל במקום מלכות השמיים של האינדיבידואליזם הזעיר-בורגני היא קיבלה קולקטיביזם דתי וקולקטיביזם לאומני ההולכים ומשתלטים עליה. חזרה לקולקטיביזם חברתי, לכן, אינה ריאקציה בולשביקית, אלא תרופה הכרחית.

שמאל ישראלי שגיגע לשכבות העממיות צריך להיות במוצהר ציוני. אבל יש ציונות ויש ציונות. צריך לעבור מהשלב של ציונות כמותית לשלב של הציונות האיכותית - לא רק ואף לא בעיקר תוספת שטחים ואנשים, אלא תיקון החברה והמדינה, בדרך בית על מנת שהבית לא יתמוטט. ציונות חברתית למען המשך הריבונות של העם היהודי בארצו. כמובן שאין הדבר סותר עליית יהודים לארץ והגנה צבאית על המדינה ואזרחיה לפי הצורך, אבל המאמץ העיקרי צריך להיות מופנה פנימה. הפרוגרמה הקונקרטי צריכה להיות כזו של תיקון חברתי כולל. לא להסתפק בתיקונים חלקיים ובפעולות מיקרו. המדינה זקוקה למה שפעם עשו למכוניות - אוברול. השמאל הציוני צריך להציג תוכנית מפורטת לתיקון כל המערכות לפי תפיסה כוללת. קריאת הכל לאחריות ולתרומה ודה-לגיטימציה ואולי גם סנקציות כלפי מי שאינו תורם. אפשר למצוא מסגרות תרומה ייחודיות גם למגזר הערבי, תוך כדי נקיטת צעדים נמרצים לביטול קיפוחו המתמשך.

כדי לממש את היעדים הללו, אין מנוס מכינונו של כוח שמאלי חדש. גם מפלגת העבודה וגם מרצ הם מותגים שפג תוקפם. הניסיון הפתטי למחזור את פעילות העבר בנוסח more of the same, כפי שמרצ ניסתה לעשות בבחירות האחרונות, לא יצלח. אני גם סקפטי ביחס לאפשרות של פילוג במפלגת העבודה, מה גם שאיני רואה במועמדים להתפלג את מי שיסחפו אחריהם את הרבים. ברור לי שלא צפויים הישגים מהירים בנקיטת הדרך הזו, אבל הדרכים האחרות כבר נוסו ולא הביאו לשיקום השמאל. הדרך שאני מציע היא הדרך היחידה שהשמאל יכול וצריך ללכת בה, כדי שלא להמשיך לשקוע ולהתפורר ואף לחלץ את המדינה והחברה מן המיצר בו הן שרויות.

מתוך דברים ביום העיון לזכר יצחק בן אהרון, 14/5/09

ועוד ועוד. אמוץ הציבור במוסדות הפוליטיים נמצא בשפל המדרגה. הרפורמות המוגבלות שנעשות בתחומים שונים אינן עוצרות את תהליך השקיעה שישראל נתונה בו. בנוסף לכך, אנו עדים גם לגילויים רבים של חוסר אחריות ושל התנערות מפני ביצוע חובות אזרחיות: חרדים שאינם עובדים ואינם משרתים בצה"ל, בעלי הון ומנהלים בכירים חמדנים, צעירים נרקסיסטים, קבוצות לחץ אינטרסנטיות, פוליטיקאים חסרי מצפון, תקשורת רודפת רייטינג בכל מחיר, חוסר אומץ לב אזרחי, ועוד גידולי פרא רבים העולים בשדותינו. ההתערערות הכללית הזו מסכנת את עתידה של המדינה ואף את עצם קיומה.

עד שהשמאל לא יבין מול מה הוא ניצב וכיצד עליו לפעול, הוא לא יהיה מה שהוא צריך להיות - הכוח המוביל את המדינה. הגישה ה"זהבה גלאונית" - התקפות מצח על הלאומנות והדת המשתלטת בשם ההומניזם, הדמוקרטיה והחילוניות - מזיקה לשמאל. סדר-יום סוציאלי-דמוקרטי הוא כמובן תנאי הכרחי, אך הוא אינו תנאי מספיק, לגישור על הבקע הנ"ל. מה שנחוץ הוא העלאה של זהות כוללת חדשה או מחודשת שתבטל או תנטרל או תחליש את הזהויות האחרות - הלאומנית והדתית - בקרב ציבורים נרחבים. ואז יוצר הרקע המתאים לקליטת העמדות הקונקרטי של השמאל והפיכתן לתמריץ פוליטי. הזהות הזאת היא הישראליות. לא הישראליות של העבר, אלא ישראליות חדשה. אין כוונתי לישראליות של פולקלור, מאכלים ומוסיקה. באלה יכול וצריך לשרור פלורליזם מלא. זה משהו הרבה יותר רציני.

מדינת ישראל היא התגלמות מרכזית של ריבונותו הלאומית של העם היהודי. ריבונות פירושה אחריות של העם על מדינתו וחברתו. על רקע החרדה לעתיד המדינה יכול להיווצר מכנה משותף בין השמאל לבין רבים מקרב השכבות העממיות. ניתן לשוב ולרכוש את אמונם של רבים בקרבן. ברור לי שהדגשת עיקרון הריבונות אינה יכולה לשמש פרוגרמה לבחירות. זה נושא לסמינרים, שמניסיוני במסגרות חינוכיות שונות אני יודע שניתן להנחילו לרבים.

השמאל צריך להעמיד מערכת לגיטימציונית חדשה או מחודשת, של אחריות ותרומה. במילים של יום יום: התורם של היום מוצג בחברה כפראייר. את כוכב הצפון הזה, "לא להיות פראייר", צריך לחסל. במילים של מדע המדינה: יש לעבור ממערכת לגיטימציונית ליברלית-אינדיבידואליסטית למערכת לגיטימציונית רפובליקנית-מאחדת. יש מקום לחדש את

מדינת ישראל היא התגלמות מרכזית של ריבונותו הלאומית של העם היהודי. ריבונות פירושה אחריות של העם על מדינתו וחברתו.

יש מקום לחדש את מושג הממלכתיות כסיסמה מגייסת לנטילת אחריות וכיצירת דה-לגיטימציה של מי שאינם תורמים.

שמאל ישראלי שגיגע לשכבות העממיות צריך להיות במוצהר ציוני. אבל יש ציונות ויש ציונות.

אורי יזהר הוא חבר קיבוץ משאבי שדה וחוקר ביד טבנקין

uri.izh@kms.org.il